

GRANTA

מפתחות

סלמאן נאטור

מערבית: יהודה שנהב־שהרבני

למרות שאהבתי שירה והתעניינתי בה, על אבו סלמא שמעתי לראשונה רק לאחר שסיימתי את לימודי התיכון בחיפא. אני נזכר בכאב איך נהגתי לחלוף על פני ביתו מדי יום במשך ארבע שנים רצופות, מבלי שאעלה על הדעת שבבית הזה גר המשורר הלאומי שלנו. האמת היא שבאותה עת גם לא ידעתי מה משמעות המושג "משורר לאומי". המורה לעברית שתלה במוחנו את הרעיון שחיים נחמן ביאליק הוא המשורר הלאומי בה"א הידיעה. שלא יכול לקום משורר לאומי לאומה כלשהי כמו ביאליק לאומה העברית. כאשר התבררתי התחלתי לשאול שאלות של ילד קטן: למה אין לנו משורר לאומי משלנו, כמו שיש להם המשורר הלאומי שלהם? כל כך רצייתי שאבי והמורה להיסטוריה יהיו משוררים לאומיים.

אבי עליו השלום היה משורר וגם אני נהייתי משורר. נהגתי לכתוב שירי אהבה וחיוזר ולהתפאר בהם בפני הילדים. הם כינו אותי משורר בית הספר. כל זה היה טוב ויפה עד שמנהל בית הספר הניח את ידו על שיריי והוציא נגדי פקודת מעצר מנהלי בחדר ההנהלה. הוא החל לחקור: "למי כתבת את השירים הללו, יא עומר בן אבו רביעה?" (היה זה גדול מחברי שירי האהבה בתקופה שלפני האיסלאם). אני סברתי לתומי שלמשורר מותר מה שאסור לאחרים. שמוטר לי במאה ה-20 להצהיר על אהבתי בפומבי כפי שמוטר היה למשוררי הג'אָהְלִיָה. ציינתי בפניו שם של נערה. הוא קפץ נרעש: "הא הא. נחפש את בני משפחתה. אם הם יסכימו שתחזרו אחר בתם אשחרר אותך לכיתה. ואם הם יערפו את ראשך, תיפול חלל על מזבח השירה. אתה, גדול המשוררים יא אבו אל-טייב אל-מותנבי".

חמש שעות החזיק בי המנהל בחדרו כשאני צופה מבעד לחלון, רועד מפחד, ומצפה לכורתי ראשי. לבסוף החלטתי לשקר על מנת להציל את עורי. התכחשתי לשיריי, לערגה ולאהבה. נשבעתי בפניו שעודני צעיר מכדי לאהוב. הוא שחרר אותי. מאז אותו יום לא כתבתי שירי אהבה.

אותו מנהל אף ציווה עליי מדי שנה לחבר שיר למסיבת יום העצמאות רבת

המשתתפים, שאליה הוזמנו תושבי הכפר, מפקחי משרד החינוך, נציגי הממשלה, הממשל הצבאי ואפילו מנהל כלא דאמון ששכן בסמוך. המורה לערבית היה מתקן את השיר ומאמן אותי בדקלומו. כאשר הייתי מסיים לקרוא היו כולם מוחאים כף, ועימם המנהל ונציגי הממשל הצבאי.

לאחר שסיימתי את בית הספר, הופיע פעם בביתנו המורה לערבית. מודאג ועצוב הוא ביקש ממני את שירי יום העצמאות. הוא אמר שבן בליעל מכפרנו הכפיש את שמו בפני השב"כ, והלשין שהוא מעורר בלבותינו רגשות לאומיים ואהבת עבד אל-נאצר. הם גירשו אותנו ממשרד החינוך, והוא ביקש להראות להם את שיריי על מנת להוכיח שהוא דווקא ביקש לטעת בנו את שמחת החג ואת אהבת המדינה. בכך אולי יבטיח את פת הלחם של ילדיו. מסרתי לו את השירים ואמרתי לעצמי: אם שיריי הפכו לתעודת יושר אצל שירותי הביטחון, אולי עדיף שאפסיק לכתוב שירה.

נפגשתי עם אבו סלמא בקיץ 1980 בעיר סופיה. הוא בא להקריא שירה, ואני נסעתי ללמוד קומוניזם. הוא דיבר על חיפא. הוא תיאר לי עיר שונה מזו שהכרתי. העיר שבה למדתי ובה ביליתי את רוב שעות היום ספון בחדר קטן, במערכת העיתון אל-אתיחאד. באחד מחדרי המערכת הונח שולחן מעץ עבה, שהיה פעם שולחנו של אבו סלמא. אנחנו שמרנו איתו על קשר באמצעות שולחן משרדו, והוא שמר על קשר באמצעות מפתחות הבית. כמו שיח אוהבים עם ירח שלא נעלם, אבל נמצא רחוק רחוק.

הוא שאל אותי על שארע אל-מלוך ועל סאחת אל-חנאטיר, ואמר שביתו נמצא בשארע אל-בסאתין בשכונה הגרמנית. הוא שאל: "אתם מכירים את הבית? יש מי ששומר עליו?" אבו סלמא גער בנו על שלא שמרנו על הבית והסתפקנו בשולחן. לא העזנו לשאול בחזרה: "ואתה, למה עזבת?"

אבו סלמא נפטר חודשים מספר אחרי שנפגשנו במלון הבלקן. הוא מת באמריקה ונקבר בדמשק. את המפתח הוריש לבנו סעיד. חזרתי אל הבית בשארע אל-בסאתין. רציתי לשאול אותו אם גם הוא מתגעגע לבני הבית כמו שהם מתגעגעים

אליו. עד עכשיו אני תמה כיצד עברתי ליד הבית מדי יום ביומו מבלי שאבחין בו. אולי משום שהמורה היהודייה לאזרחות אמרה לנו: "הערכים ברחו מחיפה מפחד החביות אשר גלגלנו במורד סטלה מאריס ובמורד המדרגות אשר חצצו בין חיפה עילית וחיפה תחתית. הם חשבו שאלו רעשים של מטוסים וטנקים, נטשו את בתיהם וברחו. מספרים על אשה אחת שלקחה איתה כרית, ואת תינוקה הותירה ישן במיטתו. כאשר נכנסו לבתים, האוכל התבשל עדיין על האש".

אחרי הנסיעה לבלקן חזרתי לחיפא. מדרגות מאבנים מסותתות חוצצות בין חיפא של אתמול לחיפא של היום. העבר שוכן למטה וההווה מתרחש למעלה. הים נסוג לאחור. הפסגות המוריקות שמסביב הולכות ומקריחות שנה אחרי שנה. חיפא הפכה לעיר חיוורת, אפופה בעשן סמיך של בתי חרושת ומוטרדת מן הצפירות הממושכות של הספינות הנכנסות והיוצאות מן הנמל.

הלכתי אל חנא נקארה, חברו של אבו סלמא. ביקשתי ממנו שייקח אותי אל הבית. כשהגענו, התנגשנו בסולם העץ שעמד בכניסה. הרעש מחריש האוזניים לא העיר את יושבי הבית. המתנו שמישהו יפתח את הדלת ויאמר: תפדלו! הרגשנו כמי שמתהלכים בתוך מערה נטושה. "שם חדר השינה", הצביע ואמר. אחר כך הכה חנא בכף ידו על הגדר שהתנודדה והיטלטלה קלות. ההד נעלם. בעינינו נקוו שתי דמעות. אחת נותרה תלויה בקצות ריסיו ואילו השנייה צנחה לה על רצפת העץ של המסדרון.

נקשנו על הדלת. לא שמענו כל רחש. אולי הוא נטוש? נקשנו פעם נוספת. "מי שם?" נשמע קול של אשה שכאילו התעוררה מתרדמה עמוקה. לא ידענו איך להציג את עצמנו.

לו רק ידענו שנעלה את מפלס החרדה בעיר. הפחד תמיד עולה ממילא כשארם זר נוקש על דלת הבית ללא הודעה מוקדמת. אולי זה גנב. אולי זה שוטר. גם זה וגם זה מגבירים את תחושות הפחד.

"סלאם עליכם גברת".

הגברת נאלמה דום. הוא המשיך: "את גרה כאן הרבה זמן? מאז 48?" זקנה בשנות השישים לחייה עמדה מאחורי הדלת הסדוקה והביטה בנו נבוכה ופזורת נפש. ככל אותה העת ניסינו להציץ פנימה.

"אני גרה פה מאז שנת 49".

חנא הצביע על החדר הרחב ואמר: "זה היה הסלון. כאן הוא נהג לקבל אותנו". שאלנו את הגברת: "את יודעת מי גר בכית הזה לפני שהגעתם?" הגברת ענתה:

"לא יודעת. משפחה פולנייה. לפני זה משפחה מגרמניה". אמר חנא נקארה: "הבית הזה הוא של קרוב שלי שנפטר לפני חודש. הוא נאלץ לעזוב אותו לפני שלושים ושתיים שנים". שאלה הגברת: "הוא ערבי?"

אשה זקנה הגיעה מרומניה ונכנסה לבית. באותה עת סחב בעל הבית את המפתח, לקח את קובץ השירים ועלה על הספינה אשר עגנה בחוף ימה של חיפא. הוא שט לעבר עכא. ומשם לטראבלוס.

"בעל הבית הזה הוא משורר פלסטיני חשוב שנפטר לפני חודש. את יודעת שהוא המשיך להזיק במפתח של הבית בתקווה לשוב אליו?"

היא הנידה בראשה כמי שאומרת: מסכן המשורר הזה! אחר כך המשיכה:

"הבית כבר ישן. ביקשתי מן העירייה שייטנו לי בית אחר. אבל לא מצאו כסף. אני חיה בחדר אחד. כאן מטבח, וכאן מקלחת, וכאן חדר אטום בבטון. העירייה סגרה אותנו. המים דולפים לתוכו, הקירות סדוקים והחלונות שבורים".

חנא הושיט את ידו ולחץ את ידה של הגברת הזקנה. הדמעה שעוד הייתה תלויה על ריסי עיניו היבשות זלגה על לחיו. חזרנו בדרך אל סולם העץ. המסדרון. יצאנו בעד דלת הכניסה. הסתכלנו סביב. שם נמצא הבית של פוזי בנדר. הוא היה סוכן ביטוח. וזה הבית של זכי אל-תמימי. וזה של חסין עבר אל-צמד. וזה של דג'אני וזה של ענבתאוי. ושם נצאר אל-פרמשאני. וכאן ביתו של עורך הדין עיסא הזו. בתי האבן שלהם עדיין עומדים על תלם. האם לקחו איתם את המפתחות?

אחר כך שמעתי את הסיפור על המפתח של אבו סלמא. הוא שחרר אותי ממשטמת המפתחות שהתגברה אצלי באחד מלילות חודש ספטמבר 1977. בחצות אותו לילה סיימתי לעשן את כל חפיסת הסיגריות שהייתה ברשותי. בכך חרגתי ממנהגי להשאיר סיגריה לבוקר, כדי לעשן אותה לצד הקפה. אחר כך התברר לי שסיגריה אחת בבית היא קמע המגרש את הגנבים, השרים והבני זונות. האם זה מסביר את מה שקרה באותו הלילה?

נעלתי את הדלת והשתרעתי על מיטתי. עוד לא הספקתי לעצום את עיני ולפתע שמעתי נקישות חזקות על הדלת. בחוץ נשמעו המולה והלמות צעדים. אשתי והילדים התעוררו מבעותים. גם אני התעוררתי בבהלה. כאשר פתחתי את הדלת ראיתי מולי גברים מספר. תחילה היו רק שלושה, אחר כך ארבעה וחמישה.

לפתע עמדו מולי בכניסה לבית עשרה גברים בלבוש אזרחי ומשטרתי. אחד מהם אמר: "באנו לערוך חיפוש בבית!"

הוא נופף מול פניי במסמך, אולם עוד לפני שהצלחתי לקרוא את הכתוב בו הם נכנסו בכוח והתפזרו ברחבי הבית. הם חיפשו וחיטטו בחדר העבודה, בארונות, במקרר ומתחת למיטות. מספר המחפשים גדל מרגע לרגע והגיע לשלושים. הילדים הלכו לאיבוד ברחבי הבית כשהם בוכים וצורחים. הם לא הבינו את המתרחש.

על השולחן היה מונח מפתח גדול לשער עתיק שירשנו מסבי. כאשר הבטתי בו דמיינתי את העבר. הוא החזיר אותי אל הימים ההם, ואל ההווה של הדור הפלסטיני המיוסר. נראה שמפקד חוליית החיפוש, בפיקוחו המודיעינית הזריזה, הבין את עומק הקשר ביני ובין המפתח והתחיל לחקור: "מהיכן יש לך את זה?" הוא פקד עליי להוביל אותו אל השער הגדול שעבורו מיועד המפתח. שכנעתי אותו שהשערים הללו כבר אינם קיימים. היו אלו השערים של בתי האבן שהרסו הדיכפורים שלהם. פניו התכרכמו מכעס. הוא חזרם את המפתח ואמר: זה יהווה עדות מרשיעה נגדך. הוא פקד עליי לעלות למכונית. המפתח נשאר אצלו. ביליתי שני לילות בתא הכלא באל-ג'למה. לא הייתה זו הפעם הראשונה שהתוודעתי לתא הכלא. אולם הייתה זו הפעם הראשונה שבה הסיגריה הפכה להיות מכשיר התעלות.

ביקשתי מן הסוהר: "תן לי סיגריה!" הוא התכופף לעבר הצוהר המרובע שהיה מקובע בחזית הדלת, חייך חיוך מטופש, ואמר: "עוד מעט". אחר כך נשמע קרקוש המפתחות והוא נעלם. ה"עוד מעט" התארך ונמשך כשעתיים. אחר כך הוא חזר. הוא פתח את הצוהר והושיט לי סיגריה. אולם אז אמר שוב בחיוך מטופש: מצטער, שכחתי את הגפרורים. "עוד מעט" אביא לך אותם. ה"עוד מעט" השני היה ארוך מקודמו. הבנתי שהחלו טקסי ההתעללות. חשתי הקלה רק כאשר הוא פתח את הדלת והוביל אותי אל חדר החקירות.

בחדר החקירות ישבו שלושה חוקרים: הטוב, הרע והמכוער. הטוב הגיש לי סיגריה וקפה. הוא היה אדיב וניסה לשכנע אותי להימנע מפעילות פוליטית נגד המדינה. הוא הציע לי שלמונים, תפקידים ואפילו מושב בכנסת. אחר כך הוא פתח תיק עב כרס ואמר: "כל מה שאמרת, כתבת ופרסמת נמצא בתיק הזה. הכול מתורגם לעברית. מילה במילה". אמרתי לו: "אני שמח שיש אנשים שמתעניינים כמה שאני כותב. אני עוד יותר שמח שכתובתי מתורגמת לשפתכם. יכול להיות

נחמד אם תפרסמו אותי בעברית". התשובה המתחכמת העלתה את חמתו. הוא עזב את החדר והשאיר אותי לבדי.

אחר כך נכנס הרע ואמר שהוא יכול להרוס את ביתי ולהפוך את חיי לגיהנום. מדינה שניצחה מאות מיליונים של ערבים לא תעשה חשבון לאחד כמוני. אמרתי לו: אני יודע שאתם חזקים. לעולם לא אעז להתגרות בטנקים שלכם. הוא שאל: "אם כך, האם תפסיק לעשות בעיות?"

אחר כך גם הוא יצא מהחדר והשאיר אותי לבדי.

אחר כך נכנס המכוער. צעיר גבה קומה, חסון ובעל שרירים משורגים. הוא התחיל לחוג סביבי ובתוך כך נעץ בי מבטים מזרי אימה. אחר כך אמר: "מי אתה חושב שאתה? מה אתה שווה? אתה לא שווה אפילו את הכדור שיפלח את מוחך. לא. לא נבזבו עליך כדור יקר. נשחרר אותך לחופשי. נודיע לך שאתה משוחרר. נגיד לך: אתה חופשי לדרכך. עלה על מכוניתך וסע לדרכך. לפתע מגיעה מן הצומת משאית גדולה. סמיטריילר. לפני שאתה מתעשת היא דורסת ורומסת אותך כמו שרומס הפיל את הנמלה. אחר כך תתרוצץ אשתך במסדרונות חברת הביטוח ותתחנן לפיצויים".

התרגיל הזה חזר על עצמו במשך שתי יממות שלמות. למדתי מזה לקח אחד: אינני הולך לישון מבלי שאשאיר לעצמי סיגריה לקפה של הבוקר. מאז שנאתי קרקוש מפתחות. עד המפגש עם אבו סלמא במלון הבלקן שבסופיה. המפתח קיבל פתאום משמעות אחרת. המפתח של אבו סלמא לימד אותי שהימים והלילות בכלא אל-ג'למה היו המפתח לעולם של עימות נחוש שבו נלחמנו על עצמאות הזיכרון. ללא מיקוח. וללא פשרה על הזכות והצדק. "להתראות בחיפא".

כך אמרתי לאבו סלמא. לאחר כחודשיים הוא עזב אותנו לנצח והשאיר את המפתח. שיריו האבודים היו ספוגים במלחו של הים. ■